

що свої судження Моем вважав не більше, як лише своєю власною точкою зору, та вони й на сьогодні не втратили своєї актуальності.

Література:

1. Моем С.У. Собрание сочинений в 5-ти томах. Т. 5. – М.: Худож. лит., 1997 – 511 с.
2. Somerset Maugham. Books and You. – N.-Y., Doubleday, Doran and Company 1940, p.79
3. W. Somerset Maugham. Short Stories. – Vintage. 1998. – 613 p.
4. Моем С. Подводя Итоги – М. Изд-во иностр. лит., 1957 – 227 с.

Ярослав КОЗАЧОК (Тернопіль)

ФОЛЬКЛОР У СВИТОГЛЯДНО-ЕСТЕТИЧНІЙ ГЕНЕЗІ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА

У кінці XVIII - на початку XIX століття серед освічених представників українського громадянства зароджувалися нові духовні процеси, прокидався інтерес до минулого свого народу, виникало намагання зберегти національно-ідентичну традицію. Одночасно відбувається засвоєнням нових народницько-демократичних ідей, що проникали з Заходу.

Все це породило рух, що отримав назву другого українського національного відродження. Початок XIX століття - період активного розвитку найрізноманітніших виявів цього руху, час новітніх змагань за формування українського народу в націю, доба утвердження нової української літератури. Посилюється зацікавлення історією України, етнографією, активізується збирання усної народної творчості. Це був період активного становлення ідеї національної ідентичності, поширення, реалізації і утвердження в континуумі

суспільно-громадського життя різноманітних форм патріотичної агітації.

Широкою основою цього руху були численні як на той час початки наукових досліджень у другій половині XVIII століття, багаті зведеннями історичних відомостей про Україну. Це, зокрема, праці Опанаса Шафонського (1740-1811), Петра Симоновського (1717-1809), Дмитра Бантиш-Каменського (1788-1850), Олександра Рігельмана (1720-1789), Дмитра Міллера (1833-1889). Спроби наукових розвідок, пам'ятні принагідні записи цих українських патріотів виступали тим своєрідним універсальним чинником, що пробуджував природні патріотичні чуття, "голос крові", інтерес до національної стихії, котра оточувала українське шляхетство. Адже більшість із його числа були людьми козацького походження.

Особливо багато сподвижників національного відродження висунула Лівобережна Україна, де збереглася своя власна освічена верства, яка мала можливість поєднати традиції автохтонного суспільно-громадського життя з новими європейськими ідеями. Вивчення ними, зокрема, архівних документів з історії, національного словесного мистецтва і культури побуту краю зміцнювало патріотичні чуття, служило вагомим аргументом у справі боротьби за сучасні політичні, соціальні і національні права.

Адже через народну мистецьку культуру та писемні джерела - цю скарбницю людського досвіду - він передається з покоління в покоління. І кожне наступне, як пише Джон Бернар, "обов'язково керується теоріями і поглядами, почерпнутими із загального фонду людської культури" [1, 15].

Саме тому багато представників прогресивної української шляхти на свої заняття дивилися як на подвиг задля слави батьківщини. Принагідно писали про це з належним пієтизмом, котрий сам по собі творив відповідну ауру в суспільній рецепції. Приклади таких думок про свою працю В.Полатики, Д.Маркевича, П.Чепи наводить, зокрема, Дмитро Дорошенко в "Нарисі з історії України" [4, 271].

Записи ці поширювалися в рукописах. Мало кому доводилося бачити свої праці надрукованими, оскільки для українознавства не було місця в офіційних наукових органах того часу. Це також надавало їм особливого статусу, підносило вагу, але й перешкоджало (як перешкоджає донині) розвиткові належного суспільного контексту для поширення ідеї національної ідентичності українства. Як зауважує Євген Сверстюк, "з історичних випробувань українці виходили живими, але з травмою амнезії" [9, 139].

Окремі публікації з історії України періодично з'являються з

появою російськомовних проукраїнських науково-публіцистичних часописів "Украинский Вестник" (1816-1819), "Украинский Журнал" (1824-1825), "Харьковский еженедельник" (1812), "Харьковский Демокрит" (1816), котрі почали виходити після відкриття Харківського університету (1805). Однак це були, на думку Юрія Луцького, "регіональні відгалуження в періодиці російській" [8, 85].

У континуумі тогочасних духовних та інтелектуальних пошуків особлива роль належить "Історії Русів", котра вмістила в собі універсальні модули етнокультурного буття, фундаментальні параметри національно-культурної ідентичності українського народу - від традиційно-ієрархічного до модерно-демократичного, від імперсько-регіонального до національного, від "малоросійського" до власне українського, відбитого в етністорії, історіософії, літературі. Значення цієї пам'ятки непроминне. Її дослідження тривають по сьогодні. За висловом Івана Драча, "вона приходить до українців завжди у вирішальні часи" [5, 29].

Справді, небагато можна назвати творів, що мали б такий великий вплив на розвиток української політичної й національної свідомості. Вона стала, на думку Валерія Шевчука, "однією з гострих сокир, що прорубала вікно у темниці українського народу" [10, 346]. Автор "Історії Русів" сформував у суспільній рецепції провідну ідею національного відродження - утвердження ролі народу як головної дійової сили історії, ствердження етнічного суверенітету українців.

Вектор ідеї був спрямований проти політичного імперського централізму, який заперечував саме поняття етнічної своєрідності народів, що входили в державу, та утверджував пріоритет культури і мови домінуючої нації.

Ідея етнічного суверенітету, національної окремішності українців знайшла палкого адепта в особі видатного українського вченого і письменника Миколи Івановича Костомарова. Їй служив видатний українець багатьма аспектами своєї подвижницької праці: науковою роботою, художніми творами, публіцистикою, історичними нарисами, полемікою в періодиці, діяльною участю в Кирило-Мефодіївському братстві, тощо.

В час становлення власних оцидів національного світогляду він перебував під великим впливом проукраїнських суспільних настроїв прогресивної інтелігенції, досліджень з історії, зацікавлень народною творчістю та побутом українства. Зокрема, "Історія Русів" була одним із чинників, котрі привернули його увагу до проблеми ролі народу в історії його змагань і звершень чи поразок, а звідти й потребу пізнати народ у його духовно-естетичній сутності, що, на думку Костомарова, найбільший свій вияв знайшла в слові, особливо в ідсенному мистецтві.

Згодом Костомаров стає творцем ширших і глибших історіософських основ національної ідеї, розвиває їх науковою та публіцистичною працею, суспільною діяльністю, відстоює в полеміці з російськими шовіністичними колами. Однак в їх основі лежить думка про роль слова в житті народу, роль фольклору, зокрема, як способу самовизначення, національної самоідентифікації народу в його найкращих духовних та естетичних ознаках. Значення думок і діянь Костомарова в становленні української національної ідеї належно не досліджене, актуальність їх не вичерпана, перспективи сучасного розвитку далекоюсяжні.

Фольклор у генезі й контексті національної ідеї Костомарова, як і в його художній, науковій творчості, громадській діяльності, зокрема й в обороні права народу на рідне слово, займає, отже, особливе місце. Тут знаходив дослідник усе нові й нові докази вільнолюбно-державницьких традицій, національної самобутності українського народу, його мовно-етнічної окремішності, життєствердної моральної сили, шляхетних етичних засад. Раз відкрита для себе глибока мудрість і краса народнопоетичного слова була для Костомарова джерелом мистецького натхнення, творчих прагнень і здобутків, визначила його діяльність як ученого, заклала світоглядні основи розуміння національної ідеї, окреслила шляхи та засоби її розвитку, суспільної та громадської реалізації.

Як відомо з "Автобіографії" та інших джерел, знайомство з "Історією Русів", вивчення інших історичних джерел, в тому числі й офіційних, привело Костомарова до думки, "чому це у всіх історіях тлумачать про видатних державних діячів, але нехтують життям народної маси" [6, 446]. Вивчати життя простолоду письменник розпочав з освоєння мови та народнопісенного багатства. Годинами розмовляв з людьми в корчмах, заїздах, інших людних місцях, вислуховуючи насмішки колег і знайомих. Вивчав збірники українських пісень, зокрема М. Максимовича (1827), та російських І. П. Сахарова (1838).

"Мене вразив і захопив непідробний чар малоруської народної поезії, - писав Костомаров. — я ніяк не підозрював, щоб така витонченість, така глибина й свіжість чуття були у витворах народу, такого близького для мене, про котрий я, як побачив, нічого не знаю. Малоруські пісні до того захопили всі мої чуття і уяву, що десь за місяць я вже знав напам'ять збірку Максимовича, потім взявся за другу його ж" [6, 447].

Наслідком, як відомо, стала власна поетична збірка Костомарова «Ветка» (1840), інші художні твори, а також дисертація "Про історичне значення руської народної поезії" (1844). Її написав Костомаров після невдалої спроби захистити наукову роботу про значення унії для історії Західної Русі. Значення цієї праці в спадщині Костомарова особливе.

Ще в період написання роботи зустрічає молодий вчений спротив зі сторони окремих професорів. Навіть відомий П. П. Гулак-Артемівський був проти такої теми. Професор Протопопов висловлювався, що народні пісні - предмет занадто низький для науки, і навіть вважав принизливим для себе бути на захисті дисертації. Наскільки новаторською і незвичною, мало зрозумілою навіть для вченого світу була тема, можна судити з тих недоладних зауважень членів ради на захисті, про котрі згадує Костомаров у "Автобіографії" (тлумачили, наприклад, з біологічної точки зору назви рослин, згадуваних у піснях, порівнювали народні пісні з "Біблією" тощо).

Після надрукування дисертації різко про неї в "Отечественных записках" висловився В. Г. Белінський. Він зауважив, що народними піснями може займатися вочевидь лише той, хто ні на що більше не здатний. Глумився і забавлявся в "Библиотеке для чтения" над сентенціями Костомарова про важливість народної поезії для історика відомий письменник Сенковський. Позитивно висловився про дисертацію в журналі "Москвитянин" Ізмаїл Срезневський.

Праця "Про історичне значення руської народної поезії", як згадувалася вище, займає в світоглядно-естетичному континуумі наукової і творчої роботи, в цілому в спадщині Миколи Костомарова особливе місце. Вона заклала світоглядно-естетичні основи провідної ідеологами всієї дослідницької, письменницької, літературно-критичної, полемічної діяльності Миколи Костомарова, позначилася на характері та змісті подальших наукових історичних розвідок, педагогічних поглядах та викладацькій практиці, глибоких аналітичних оцінках творчості українських письменників, аналізі життя і діянь видатних історичних діячів України та Росії, визначила спрямування і переконливий характер публіцистичних писань та полеміки Костомарова, оцінку ним історичного минулого, сучасних йому соціальних та міжнаціональних взаємин, окреслення їх майбутніх перспектив.

Розуміння ролі фольклору в історії народу та в збереженні його національної самобутності стало основою, наріжним каменем усього, що здійснив Костомаров, дозволило йому не тільки вивершити струнку систему національної історіософської думки, надати їй обширів і характеру світових філософських стандартів мислення, а й стати, за висловом Івана Франка, найкращим мірилом рівня національної свідомості "у тих інтелігентів, що займаються писанням історії, і в тої публіки, якої погляди вони висловлюють і для якої пишуть свої твори" [11,269].

Праця Костомарова "Про історичне значення руської народної поезії" зазначила перехід від збирання і записів фольклору до його системного вивчення, до оцінки його ролі в історичному

процесі, тобто, заклала основи вітчизняної фольклористики.

Вже на самому початку відчутно вражає ґрунтовне знання дослідником світових набутків фольклористичної науки і практики, розуміння суспільних джерельних основ фольклору. Означено використання його в світовій художній літературі. Згадано і стисло проаналізовано праці дослідників і збирачів фольклору Німеччини, Франції, Іспанії, скандинавських народів, досягнення слов'янських учених, праці з фольклору Давньої Греції, романських племен тощо, їх репрезентує Костомаров у найширшому науковому і жанровому спектрі. Серед відомих імен називає він Гердера, Герреса, Brentano, Ерльаха, Тальві, Фюреля, Нордье, Коллара, Стефановича, Войцицького, Жеготу Паулі, Вацлава з Одеська, Срезневського, Соловйова, Максимовича. Згадано письменників, котрі стали знаменитими саме завдяки широкому використанню фольклору в своїй творчості. Серед них Гете, Уланда, Персі, Вальтера Скотта, Томаса Мура, братів Грімм та ін.

Насамперед на початку праці вчений ставить і розв'язує питання співвідношення фольклору і літератури, доводить необхідність їх тісного взаємозв'язку, задекларує, таким чином, важливість національної мови як основи літератури кожного народу. Далі це питання вподовж десятиліть буде в центрі полеміки і численних гарячих і гострих дискусій Костомарова з проімперськи налаштованими опонентами.

Досліджуючи причини інтересу вчених і літераторів світу до фольклору, Костомаров слушно пояснює це занепадом класицизму. Не можна не побачити в його тлумаченнях і висновках початків наукових основ вітчизняної теорії літератури, постановки і окреслення параметрів проблеми взаємозв'язку фольклору і літератури. Аналізує вчений соціальні причини розвитку фольклористики. Називає серед них несправедливе ставлення державних урядів до народу. При аналізі історико-сциєнтифічних причин піднімає проблему співвідношення історичної правди та домислу або розмислу, як його називає Костомаров. Він підкреслює важливість поєднання в літературі обидвох складових так, як це є в народній творчості. Без цієї єдності, вважає він, не можна досягнути істини.

Такою наскрізь справжньою і щирою, істинною, вважає Костомаров народну пісню. В ній нема фальшу і притворства. Хвилини народної поезії - це хвилини творчості, наслідком котрих залишаються пам'ятники істинного життя народу, його духовні скарби - словесне мистецтво. Пісні, як і інші фольклорні твори, вважає Костомаров, не обманюють. Вони народжуються і виникають тоді, коли народ переживає істинні чуття, і він власне такий у своєму онтогенезі, яким є в пісні. Тому такими важливими є пісні як джерело пізнання національної специфіки народу, особливостей його характеру, звичаїв,

властивих саме даному народові. “Справді, - зауважує дослідник, народна пісня має перевагу над усіма творами: пісня виражає почуття не завчені, порухи душі не фальшиві, поняття не позичені. Народ у ній є таким, яким є: пісня - істина” [7, 48].

Жоден історичний науковий трактат у плані дослідження життя народу не йде в порівняння з народною піснею. Він завжди буде однобоким, неповним, а значить - при всій достовірності фактів - не настільки правдивим, як народна пісня. Тут Костомаров солідаризується з Гете, який у статті “Про правду і правдоподібність” (1798) однозначно трактує поняття художньої правди як відкриття істини, що конденсує в собі важливе в житті - в його справжній важливості та гідності. Цю правду поет ставив вище зовнішньої правдоподібності. Доречно тут навести й децю пізніше сформульовану думку Франка, який вважав, що народні пісні є найточнішим, найправдивішим зображенням дійсності, навіть якщо при трактуванні того чи іншого факту вони висвітлюють його не з документальною достовірністю.

Микола Костомаров визначає в своїй праці декілька аспектів співвідношення фольклору, науки і мистецтва, значення фольклору як їх всезагальної метаоснови. Перший із них - історичний. Тут пісні виступають художнім літописом, що дає пізнання і пояснення подій минулого. Як істинний учений, Костомаров застерігає однак, щоб квіти фантазії письменника чи митця не надто спотворювали історичну правду.

В своєму другому аспекті пісні є джерелом зображення народного побуту, суспільно-громадського життя. Тут значення пісень, підкреслює Костомаров, особливо важливе. Адже вони доповнюють історичні джерела яскравими і неповторно оригінальними деталями побуту, етики, моралі, звичаїв, вірувань і повір'їв, суспільно-громадських і побутових взаємовідносин. Дорогоцінними для історика вважає Костомаров народні пісні як предмет філологічних студій і досліджень, особливо що стосується історії розвитку мови народу.

Нарешті, народні пісні - це пам'ятки поглядів народу на самого себе і на все оточення. “Це найважливіше і непреложне достоїнство пісень. Тут не потрібно навіть ніякої критики. Тільки б пісня була народна за походженням. Життя з усіма його проявами впливає з внутрішнього самовияву людської особистості. На цьому засноване те, що ми називаємо характером: особливий погляд на речі, котрий властивий як усякій людині, так і всякому народові” [7, 48]. Це значення народної пісні Костомаров вважає найважливішим.

Відповідно він виокремлює три аспекти освітлення народом свого життя в піснях: духовний, історичний і громадсько-суспільний.

Кожному з них присвячено в праці "Про історичне значення руських народних пісень" окремий великий розділ, щедро проілюстрований народнопісенними зразками російського та українського фольклору. Порівнюючи пісенну творчість двох народів, Костомаров одночасно малює глибокий духовний, історико-суспільний портрет українського народу, широко і переконливо аналізує і доказує його самобутність у порівнянні з великоросами.

Підставою для наукових висновків служить Костомарову скрупульозно проаналізований великий народнопісенний матеріал не тільки з друкованих збірників, а й з власних фольклорних записів. З "Автобіографії" відомо, що на той час він уже мав записаних пісень "числом более 500".

Наукові фольклорно-етнографічні пошуки Костомарова, його гіпотези, як зазначає М.Т.Яценко, загалом "перебували в руслі європейської етнографії й фольклористики кінця ХУІІ - початку ХІХ століття" [12, 19]. Це стосується і його праці "Про історичне значення руських народних пісень". Зокрема в трактуванні ролі фольклору в житті нації, його філософської сутності, інших принципових питаннях Костомаров дотичний до теорій Ф.І.Крейцера, Ж-Ф.Лафіто, Дж.Віко, Ш.Ф.Дюгюї, Я.Л.Черреса. Їм, як відомо, належить включення в історичну науку проблем походження ідей, суспільства, релігії, держави, аксіома про те, що релігія, фольклор являють собою дуже важливі елементи життя народів.

Наприклад, символіку і міфологію в народній творчості Костомаров вважає продуктом колективної людської свідомості, закоріненим у реальному народному житті, відбитком історії народної свідомості. Однак опора на прогресивну європейську наукову думку не була механічним перенесенням ідей, а їх розвитком на національному ґрунті.

Концепція народної творчості М.Костомарова містить відчутні рецидиви тези поширеного на початку ХІХ століття твердження, що фольклор становить частину історії літератури, а література є його закономірним органічним професійним продовженням. Вона в особі поетів - пророків заміняє собою, як вважав Костомаров, автохтонний, самобутній дух народу, сублімує його творчий потенціал. Це одне з головних положень магістерського дослідження Костомарова. Згодом він його розвине, оцінюючи творчість Тараса Шевченка, в нарисі "Спогад про двох малярів", у рецензії на "Кобзар" (1860) та "Огляді творів, писаних малоруською мовою".

Новаторство Костомарова полягає в тому, що, виражаючи загальну романтичну концепцію про поета як пророка, речника народних настроїв, він виступає проти модних і поширених наслідувань, підробок,

стилізації під народну творчість, котрі набули того часу, як відомо, значного розповсюдження. Костомаров формулює поняття народності як творчої духовної можливості митця піднятися до здатності виразити те, що хоронить душа народу. В своїй концепції народності літератури, спираючись на духовно-естетичні засади фольклору як метаоснови національного мистецтва загалом, Костомаров, як слушно зазначає М.Яценко, послідовно йшов від форми до змісту, "від вимоги натуральності й етнографічної правдивості народного життя до потреби осягнення суспільних його закономірностей" [12, 37].

Окремих розвідок заслуговує питання про те, як у подальшій власній літературній творчості реалізує Костомаров висунуті і розвинуті ним положення про місце і роль фольклору в житті суспільства, в науці та мистецтві. Зокрема, не досліджені питання фольклоризму його поетичних творів, розвитку в них фольклорної проблематики, використання народнопоетичних мотивів, контамінації уривків народних пісень у свої вірші, поетичної інтерпретації народних звичаїв і повір'їв, застосування в естетично-образній системі народнопісенної символіки, розробки сюжетів на матеріалі народних легенд, переказів, прикмет і повір'їв, тощо.

Все це дозволяє судити, що Микола Костомаров уже в найбільш ранніх наукових студіях уяснив для себе і науково сформулював думку про роль і значення фольклору, загалом національного мистецтва як "душі народного життя", як форми національної самосвідомості, котра є явищем поліфункціональним, перебуває в гносеологічному зв'язку з народним світоглядом, супроводжує і пронизує всі сфери народного суспільного і громадянського життя. Тому цей процес, вважав Микола Костомаров, має перманентний характер. У ході його вдосконалення засвоюються і виробляються нові засоби і форми художнього зображення, а разом із цим, зміцнюється його вплив на розширення морального, загальнокультурного і розумового горизонтів народу, на розвиток і зміцнення в нього національної самосвідомості.

Література:

1. Бернар Д. Наука в истории общества / пер. з англ. - М. 1956
2. Герасим Я. Культурно-етнографічна школа в українській фольклористиці. - Львів, 1999
3. Грушевський М. Етнографічне діло Костомарова // Етнографічні писання Костомарова, зібрані заходом Академічної комісії української історіографії / За ред. акад. М. Грушевського. - К., 1930
4. Дорошенко Д. Нарис з історії України. В 2 т. - Мюнхен, 1966. - Т 1

5. Драч І. Кілька слів перекладача // Історія Русів. Український переклад Івана Драча. - К., 1991
6. Костомаров Н. Автобіографія // Н.И. Костомаров. Исторические произведения. Автобиография. - К., 1989. - С. 425 - 65
7. Костомаров М. Об историческом значении русской народной поэзии // Слов'янська міфологія - К., 1994
8. Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком. - К., 1998
9. Сверстюк С. Українська література і християнська традиція //
10. Сучасність. - 1992. - Ч. 12. - С. 139 Ю. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. //
11. Збір. творів У 50 т. - К., 1984. - Т. 41
12. Шевчук В. Нерозгадані таємниці «Історії Русів» // Козацька держава. - К., 1995-С. 203-240
13. Яценко М.Т. М.І. Костомаров - фольклорист і літературознавець // Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. - К., 1994.

Володимир СЕНЬКІВ (Тернопіль)

Особливості симфонічного мислення автора в "немузичних" поемах Івана Драча

Здавна музика була тим чинником, який суттєво сприяв поступальному руху літератури (врешті, і виникли обидва види мистецтва з одного кореня - синкретичного, культури первісного суспільства). Музика почала утверджуватися в літературному творі передусім як